

ASPECTE ALE SISTEMULUI BANCAR DIN BUCOVINA ÎN AJUNUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Mihai Iacobescu

*

Analiza, oricât de sumară, a sistemului bancar dintr-un teritoriu, într-o anumită etapă istorică, are darul să reflecte o sumă de elemente reprezentative, care definesc și oglindesc o anumită fațetă esențială a progresului general al societății la acea dată: cum este organizată și utilizată masa monetară ca expresie a avuției naturale, ca marfă, care poate deveni proprietatea privată a oricui și cu care se poate cumpăra și schimba totul, ca pârghie fundamentală a progresului? Cine și în ce scop tezaurează și manipulează **banul** – care este pentru organismul societății umane ceea ce sângele este pentru corpul omenesc? În ce măsură banii – ca “reprezentanți materiali ai avuției”, care “posedă calitatea de-a cumpăra totul”, fiindcă prin ei posesorii lor “capătă miracolul puterii de-a-și însuși toate obiectele”¹ – în ce măsură, deci, statul gospodărește și îmbogățește permanent acest “obiect al posesiunii supreme”, asigurând fiecărui individ, ca cetățean creator de bunuri materiale și spirituale, accesul, mai mult sau mai puțin democratic, la beneficiile propriilor valori făurite de el însuși și de semenii săi? Cât de benefice sau de arbitrare, de faste sau de nefaste sunt acțiunile acestui “galben, sclipitor și prețios aur” – despre care genialul Shakespeare scria că “Fărăma aceasta face alb din negru / Frumos din hâd, bine din rău / Pe josnic, nobil – tânăr din bătrân / Viteaz pe laș” sau care, în concepția anticului Sofocle, acest aur fără “egal de rău, răstoarnă state, pustiește, alungă oameni / din curți și case; schimbă inimi virtuose / Și le îndreaptă spre fapte blestemate / El învață pe oameni viclenia / Și obraznica nelegiuire-a crimei”².

Oricum, fără prea multă filosofie, analiza sistemului bancar ne introduce în cel mai sensibil univers al mecanismelor tainice, care asigură funcționarea și progresul organismului social – fiindcă, parafrazându-l pe Jan Timbergen, laureat al Premiului Nobel pentru economie – “numele păcii este astăzi dezvoltarea”³, iar banul, moneda reprezintă una dintre pârghiile esențiale ale acestei dezvoltării.

*

Pentru Bucovina, analiza acestui segment al istoriei sale – aspecte ale politicii financiare oglindite în sistemul bancar – este cu atât mai relevantă și importantă, cu cât, azi, o bună parte din istoricii austrieci și germani văd în realitățile istorice din Bucovina anilor 1774-1918 “un model pentru echilibrarea conflictelor interetnice, multilingvistice și pluriconfesionale” sau, și mai limpede “o strălucită prefigurare” a “politicii de integrare” în Casa Comună a Europei de mâine, fiindcă, susțin acești apologeti ai imperiului habsburgic, stăpânirea austriacă ar fi realizat cu aproape două veacuri în urmă, în această zonă, “o Europă în miniatură”⁴.

Apariția, dezvoltarea și perfecționarea sistemului bancar în Bucovina s-au produs și desfășurat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în strânsă legătură cu progresele economice, în general, și ale dezvoltării industriei și comerțului, în special.

Într-o zonă preponderent agrară, eliberarea și improprietărirea clăcașilor, în deceniile de după 1848 au fost urmate de un lent progres în ceea ce privește răspândirea asolamentului, îmbunătățirea,

diversificarea, selectarea și aclimatizarea semințelor cerealiere și a raselor de animale, lărgirea cadrului instituțional de difuzare a cunoștințelor agrozootehnice, introducerea unor mașini și unelte agricole, sporirea preocupărilor pentru creșterea producției vegetale și animale⁵, încât, între cele 17 provincii ale imperiului, Bucovina se poate situa pe locul cinci la producția medie de cereale; ba încă, în mulți ani, ca de pildă, în deceniul 1901-1910, chiar față de Austria, Bucovina obținea producții mai mari la grâu, secară, orz, ovăz și porumb⁶. În domeniul creșterii animalelor, Bucovina deținea, de asemenea, poziții de frunte, ca principal rezervor de carne al imperiului⁷.

Alături de agricultură și creșterea vitelor, exploatarea și prelucrarea lemnului constituie, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea, o ramură economică prosperă, aducătoare de importante venituri.

În etapa analizată se construiesc și intră în funcțiune, în 1874, fabrici de cherestea la Cernăuți și Băieșescu, în 1883 la Berhomet, în 1886 la Vatra Dornei și Iacobenii, în 1887 la Falcău și Rus pe Boul, în 1888 la Ursoaia, Rădăuți și Moldovița, în 1889 la Sucevița, Molid, Ițcani, Valea Moldovei și Negruleasa, în 1890 la Fundul Moldovei, în 1892 la Putna, în 1893 la Bivolărie, în 1896 la Păltinoasa și Comănești, în 1898 la Frasin și Seletin, în 1899 la Cernăuți.

Între proprietarii acestora, în majoritate covârșitoare imigranți alogeni, evrei, se remarcă firma Philipp și Charles Goetz – a cărei societate pe acțiuni este stăpâna celor mai importante unități producătoare de cherestea la Cernăuți, Vatra Dornei, Iacobenii și Falcău – societățile Michael Fischer, din Lemberg, Adolf Lowy din Teschen, Gustav Eichler și Hary Sahlessinger din Gesa, firma Ițic Greiner din Budapesta. Dintre români, fabrici modeste de cherestea ridică și întrețin, pe proprietățile lor, boierii Alexandru Petrino, baronul Vasilco și Fondul Bisericesc – cel mai mare “trust” al patrimoniului național agrosilvic⁸ – care își arendează pădurile și domeniile arabile, își reorganizează și sporește numărul ocoalelor silvice de la 20, în 1894, la 32, în 1914, amenajează și construiește drumuri forestiere pietruite etc. În 1910, existau și rețele telefonice pentru exploatarea forestiere pe distanțele Stupca – Falcău – Brodina – Frasin – Stulpicani – Ostra. Lungimea căilor ferate înguste, forestiere, era în Bucovina de 228 km, iar producția anuală de lemn exploatat se ridica la 1.457.125 m.c., revenind 3 m.c. la hectar.

În domeniul industriei propriu-zise este valabilă, cu unele nuanțări și completări, constatarea istoricului Ion Nistor: Curtea din Viena n-a manifestat “nici un interes pentru industrializarea Bucovinei”, menținând “caracterul aproape exclusiv agricol al țării”; acest fapt convenea “aprovizionării pieței vieneze cu vite și lemn de construcție” și, în același timp, Bucovina constituia “o bună piață pentru desfacerea produselor industriale austriece”⁹.

Totuși, în ajunul primului război mondial, ponderea industriei și meșteșugurilor, în structura economică a Bucovinei, ocupa 28,2 %¹⁰, ceea ce reprezenta un evident progres față de etapa anterioară ocupării și anexării zonei de către austrieci. Dintre unitățile industriale, care intră acum în funcțiune, notăm: atelierele mecanice (1886), fabricile de mașini agricole (1882), de mezeluri (1878), de placaje (1892), de cărămizi, olane și tuburi ceramice (1895), din capitala Bucovinei: fabricile de zahăr de la Lujeni (1901), Jucica Veche (1901) și Crisatec (1912), cele de ciment de la Putna (1898) și Rădăuți (1898), de bere, spirt, rom și lichioruri din Rădăuți (1880), de distilare a lemnului de la Putna (1897) și Moldovița (1897), de mobilă de la Vatra Dornei (1910), numeroase și moderne mori mecanice – dintre care două la Cernăuți (1872 și 1888), câte una la Ropcea (1869), Molodia (1889), Gura Humorului (1890), Vășcăuți (1901), Mămăiești (1901), Mănăstirești (1905), Vrânceni-Zastavna (1906), Adâncata (1909), Coțmani (1911). Unele din aceste mori aveau o producție anuală de 300-400 vagoane de făină, însă, în ansamblu, satisfacerea trebuințelor interne cu mașini și utilaje din întreprinderile bucovinene era cu totul și cu totul deficitară. În ajunul primului război mondial, lucrau în agricultură doar 85 de mașini cu aburi, revenind o mașină la 1.284 gospodării, față de o mașină la 476 de gospodării în Moravia și la 342 gospodării în Austria. Dar,

din cele 85 de mașini agricole, 81 se aflau pe exploatări agricole mai mari de 50 de ha și numai 4 mașini reveneau gospodăriilor țărănești sub 50 ha¹¹ – ceea ce reflectă înzestrarea tehnică precară a principalelor ramuri economice.

În ceea ce privește perfecționarea și modernizarea căilor de comunicație, în general, și construcția de căi ferate, în special, acțiunea în acest domeniu a început îndată după instaurarea administrației imperiale – cu trasarea și amenajarea căilor rutiere, construirea a 107 poduri peste râuri – dintre care două poduri metalice, modernizarea șoselelor naționale etc. Introducerea construcției primei căi ferate în imperiu se făcea abia în 1838, iar extinderea rețelei de căi ferate s-a încheiat abia la sfârșitul domniei lui Francis Iosif, în ajunul primului război mondial. În această acțiune, de construire a căilor ferate, s-a remarcat nu atât activitatea statului, care nu avea mijloacele financiare necesare, cât mai ales diverse societăți particulare¹². Ierarhic, Austria s-a situat pe locul cinci între statele europene, care au trecut la construcția de căi ferate, iar în cadrul imperiului, Bucovina, ca zonă periferică a fost pe ultimele locuri între celelalte provincii¹³.

Prima linie ferată s-a construit în 1867 și s-a inaugurat în 1868-1869, pe ruta Lemberg-Cernăuți-Suceava-Ițcani, după ce statul român a concesionat unei societăți feroviare din Galiția construirea tronsonului pe distanța Suceava-Iași și Suceava-Verești-Botoșani. Faptul se explică și prin aceea că Austria avea peste 70.000 de sudii în Principatele române și deținea locul întâi în comerțul cu acestea. A urmat construirea liniilor: Suceava-Dărmănești-Câmpulung, cu ramificațiile Vama-Moldovița (1887-1888), Dornești-Rădăuți (1887), Câmpulung-Vatra Dornei (1903), Siret-Sinăuți Vechi-Dornești-Dobrinca-Gura Putnei-Ițcani-Suceava-Areni (1909), iar la începutul primului război mondial s-a realizat legătura cu Transilvania, pe tronsonul Vatra Dornei-Prundul Bârgăului¹⁴.

Finanțarea căilor ferate, construite în Bucovina, s-a făcut, mai ales, de către unele societăți străine, ca, de pildă, cele conduse de prințul polonez Sapieha, de baronul austriac Victor von Offenheim, de patronul evreu Carol Goetz, de bancherii Heinrich Popper și Victor Umlauff, dar și de către unii proprietari români, între care Fondul Bisericesc, boierii Al. Petrino, Petre Petrino, Modest Grigorcea, interesați în stimularea comerțului cu cereale și vite, îndeosebi cu Rusia sau diferite zone ale Imperiului habsburgic. În orice caz, ca urmare a amplificării comerțului, cu cherestea și lemn brut din Bucovina, în ajunul primului război mondial, rețeaua feroviară din Bucovina depășea, în lungime, de peste trei ori pe cea din întreaga Românie din 1914¹⁵.

În același timp, după 1850 s-a continuat și amplificat plutăritul pe râurile Bistrița, Dorna, Teșna, Coșna, Țibău, Cărlibaba. Pe la 1910, numai pe Bistrița și Dorna se transportau anual spre porturile dunărene, în medie, peste 9.000 de plute, cu circa 250.000-300.000 m.c. de lemn rotund sau cherestea¹⁶.

Aceste progrese au fost stimulate și de introducerea și extinderea oficiilor poștale, utilizarea, cu începere din 1850, a timbrelor pentru francarea corespondenței, crearea în 1872 a patru oficii centrale și a 41 stațiuni de poștă; în 1854 a fost introdus și telegraful, creându-se până în 1872 un număr de 11 oficii de stat și până la 1900 alte 83 oficii telegrafice particulare; de asemenea, a sporit considerabil și lungimea rețelei telefonice – care, în 1913 avea numai în cadrul Fondului Bisericesc 514 km¹⁷ – toate acestea exprimând, indirect, o bogată activitate economico-financiară.

*

În domeniul finanțelor, creditului și sistemului bancar au avut loc unele mutații esențiale în cadrul imperiului, care s-au răsfrânt, cum era și firesc, și în ducatul Bucovinei.

După înfrângerea ei de către Prusia la Königgrätz sau Sadova, în iulie 1864, Austria a ieșit din uniunea monetară a statelor germanice: Imperiul Habsburgic a adoptat un nou sistem valutar, propriu, care s-a definitivat abia în 1892: coroana, ca valută în aur, a înlocuit guldenul; schimbul de plăți comerciale și de afaceri s-a simplificat; s-au introdus cecurile și tranzacțiile, sistemul

clearingului, în 1892. La nivelul imperiului, trebuințele de capital pentru industrie și comerț erau constituite și acoperite de câteva bănci mari – între care Banca pentru Comerț și Meșteșuguri, creată în 1856, ca o fundație finanțată de celebra Casă a bancherilor Rothschild, în colaborare cu mai mulți aristocrați austrieci; acestea i s-au adăugat, în 1864, Banca de Credit Financiar General Austriacă, formată mai ales cu capital francez și Banca Anglo-Austriacă. apoi, în 1880 Banca Țării și Societatea Montană Alpină, ambele întemeiate cu participarea Consorțiului Uniunea Generală pariziană¹⁸.

În Bucovina procesul de constituire și dezvoltare a sistemului financiar-bancar își are începuturile și dezvoltarea simultan cu cel din imperiu, îmbrăcând anumite particularități generate de nivelul de dezvoltare, de structura preponderent agrară și silvică a acestei zone periferice, aflate la interferența dintre Austria și Rusia. La 1848, în principalul program al românilor bucovineni adoptat în cadrul revoluției, *Petiția Țării*, în art. 4 se scria: “Frumoasa noastră patrie suferă, în ciuda resurselor sale bogate, de o lipsă a capitalului necesar, ceea ce paralizează orice avânt și face imposibilă orice întreprindere mai mare”. Drept urmare se preconiza: “înființarea unei instituții bancare de credit” și “ușurarea comerțului și circulației cu Moldova”¹⁹.

În 1850 s-a înființat Camera de Comerț și Industrie a Bucovinei. Peste un deceniu s-a fondat la Cernăuți și Casa de Economii a Bucovinei, cu un capital inițial de 15.000 de florini. În 1875 apare cea de-a treia instituție bancară – Bursa din Cernăuți; ea își axează activitatea pe comerțul cu cereale, carne, lemn brut, cherestea, nutreț, făină, fructe, alte produse²⁰.

În 1867 își începea activitatea Banca Ipotecară a Galiției, cu sediul la Lemberg; din același an ea își crea o filială și la Cernăuți, efectuând operațiuni diverse: încasări, viramente, tranzacții de burse, schimb de monede, depuneri etc. Banca Ipotecară stimulează comerțul și depunerile de lichidități monetare, creându-și depozite pentru achiziționarea și desfacerea diferitelor produse, în trei centre principale ale Bucovinei – la Cernăuți, Noua Suliță, Ițcani. Între alte operațiuni, această instituție obține mari câștiguri din vinderea porumbului importat din România: cumpărat de negustorii evrei, porumbul “încăpea pe mâna speculanților, iar aceștia îl distribuiau cu prețuri mari, păgubitoare pentru săteni, care erau exploatați până la sânge”. Banca Ipotecară acorda țăranilor credite cu dobânzi mari, variind în mod obișnuit între 24-30 la sută dobândă anuală; uneori, însă, cei ce beneficiau de astfel de credite plăteau “camete ce ajungeau până la 70 la sută”. Anual, se importau din regatul României peste 5.000 de vagoane de porumb. Dobânzile ridicate ale băncilor din Cernăuți – ne relatează un istoric român contemporan – au contribuit la înglodarea în datorii și ruinarea a numeroase gospodării țărănești, îndeosebi mici și mijlocii²¹. N-au lipsit însă și cazurile lichidării unor moșii ale proprietarilor autohtoni, al căror număr s-a împușinat considerabil în cei peste o sută de ani de stăpânire austriacă.

Utilizând lucrări ale unor specialiști austrieci și date statistice oficiale, Mihai Eminescu analizează atent evoluția vânzărilor silite în Bucovina și scrie în paginile cotidianului “Timpul” despre sistemul și amploarea acestora; astfel, numai în doi ani, între 1875 și 1877, numărul vânzărilor silite ale unor gospodării țărănești din Bucovina a crescut de la 253 la 817, adică de peste trei ori și jumătate; autorii și profitorii acestui proces nefast de spoliere, de proletarizare a țăranimii bucovinene sunt aproape în exclusivitate cămătari evrei imigranți din Galiția, care – notează Eminescu cu obidă – “s-au asvârlit ca un pâlă negru de corbi, expropriind palmă cu palmă pe țăranul încărcat de dări, sărăcit prin împrumuturi, spre a-și plăti dările, nimic prin dobânzile de luda, ce trebuie să le plătească”²².

În 1904 apare la Cernăuți și o filială a uneia dintre cele mai mari bănci imperiale – Wiener Bank Verein, care își axează activitatea financiară cu precădere în sectorul cel mai profitabil în deceniile din ajunul primului război mondial – exploatarea și prelucrarea lemnului; ea acorda însă credite și în domeniile industriei, comerțului și agriculturii. Din 1910, ea este secondată și concurată

și de filiala Băncii anglo-austriece, care creează numeroase stabilimente agricole și se angajează puternic în comerțul cu cherestea apreciat de oamenii din finanțe “singurul ram prosper” în viața Bucovinei²³.

O caracteristică a sistemului bancar din Bucovina este acapararea conducerii și posturilor de deservire de către elementele alogene, coloniști și imigranți, cu precădere de către elemente ale burgheziei evreiești, în special. Astfel, în 1910, când capitala ducatului Bucovinei, Cernăuțiul avea 65.767 locuitori – din care 9400 români, 21.587 evrei și 34.780 germani, polonezi, ucraineni, armeni și alte etnii²⁴ – la Banca Țării, din cei 61 funcționari, numai șapte erau români, 21 evrei și 33 de alte etnii, îndeosebi austrieci, armeni, polonezi²⁵. În întreg sistemul de credit, finanțe, bănci din Bucovina lucrau în 1910 un număr de 58 de funcționari români, la care se adăugau 70 evrei și 349 străini²⁶, deși românii dețineau un procent de 34,2% în cadrul întregii populații și evreii numai 12%²⁷. Analiza componenței consiliilor de conducere și ale președinților băncilor relevă aspecte total nefavorabile pentru români: nici un nume aparținând populației autohtone nu se află printre cele ale ambelor categorii cu rol decisiv. În schimb, majoritatea covârșitoare a funcțiilor de membri ai consiliilor și de președinți ai băncilor aparțin burgheziei evreiești: Friedrich Fischer, membru în Consiliul de conducere al Institutului de Credit pentru Comerț și Industrie este, totodată, patron al Fabricii de sticlă de la Putna și nepotul lui Josef Fischer, proprietarul sticlăriilor de la Huta Veche și Crasna, arendaș al moșiei Toporaști – care aparține Fondului Bisericesc și pe care a adus un număr de zilieri ruteni din Galiția, schimbând primatul autohtonilor în favoarea imigranților vorbitori de limbă ucraineană, același Josef Fischer este patronul unei firme model, pentru care a fost decorat de Curtea din Viena cu “Crucea de aur” a Imperiului²⁸. Primul director al Băncii de Credit, Josef Steiner este și consilier la Camera de Comerț și Industrie, cenzor al filialei Băncii austro-ungare din Cernăuți și patronul celei mai mari fabrici de bere din capitala Bucovinei, fiind, în același timp și coproprietar al prosperiei și influenței firme Steiner. Fratele său, Aba Steiner este fondator și mulți ani în șir președinte al Institutului de Credit al Bucovinei; el deține și funcția de cenzor al filialei Băncii austro-ungare, consilier la Camera de Comerț și Industrie, precum și mare proprietar al moșiilor Storjineț și Tărășeni (pe care le-a acaparat de la boieri români); el mai este și patron al Fabricii de sticlă din Fürstenthal-Voivodeasa, arendaș al domeniilor lui Mihail Sturza din Bosanci și coproprietar al Fabricii de bere Steiner din Cernăuți²⁹.

Alteori, cei din conducerea sistemului financiar-bancar al Bucovinei sunt oameni politici, ca Wilhelm Tittinger, deputat în Dieta Bucovinei și în Parlamentul imperial sau ziariști, ca, de pildă, Karl Kluger, patronul și directorul celui dintâi și celui mai mare cotidian din Cernăuți, “Czernowitzer Tageblatt”; el cumulează și funcția de redactor șef al ziarului până în 1914, reușind să influențeze opinia publică și să înființeze el însuși o bancă particulară proprie și un azil pentru copii orfani³⁰.

În ajunul primului război mondial sistemul financiar-bancar al Bucovinei, se prezintă, așadar, ca o simbioză ce se realizează între bancheri, cămătari, patronat, mari proprietari industriali și financiari, conducători ai vieții politice și ai mijloacelor de dirijare și influențare a opiniei publice, între care se află, în primul rând, presa oficială.

*

Marginalizarea, slaba reprezentare a românilor în sistemul financiar-bancar al Bucovinei - fie ca depunători, fie, mai ales, ca membri în consiliile de administrație și președinți ai instituțiilor din această rețea - se explică printr-o multitudine de consecințe ale politicii generale habsburgice în cei peste 100 de ani de stăpânire: menținerea majorității covârșitoare a românilor – ca, de altfel, și a rutenilor – în lumea rurală; 80% din locuitori sunt țărani – și românii formează populația de bază a satelor Bucovinei – constată un martor ocular al realităților istorice din Bucovina și unul dintre cercetătorii și cunoscătorii datelor statistice reale din deceniile premergătoare izbucnirii primei

conflagrații mondiale, I.E. Torouțiu – trăiesc “în ignoranță, în mizerie” sunt “exploatați, speculați” și “prea puțin apărați de stăpânitorii străini” și de aceea, considera el, Bucovina avea în ajunul lui 1914 “o temelie bolnavă, slabă de tot” care “nu corespundea în măsură cuvenită cu aspirațiile noastre de neam”; semnatarul acestei aprecieri atrăgea atenția că “atâta vreme cât nu vom căuta să ne întărim acolo, jos, în zadar ne vom strădui să ne zidim cetățuia noastră: ea, după terminare se va prăbuși, de vreme ce n-a avut temelie puternică”³¹.

Slaba temelie a românismului în Bucovina izvoră și din alte consecințe ale politicii habsburgice: restricțiile impuse în ceea ce privește formarea unei clase de mijloc, puținătatea numerică și precaritatea situației materiale a meseriașilor, negustorilor, funcționarilor și intelectualilor – în contrast flagrant cu afluența numerică, în continuă creștere și prosperitatea elementelor alogene – austrieci, evrei, armeni, polonezi etc. În Cernăuți, de pildă, în cele 15 corporații de meseriași în 1910, care însumau în total 2140 de meșteșugari, doar 44 erau români, 1481 evrei și 615 de alte etnii. Pe întreg cuprinsul Bucovinei, din cei 9322 de meseriași, existenți la aceeași dată 737 erau români, 5091 evrei și 3494 de alte etnii. Situația era identică și în comerț: din cei 10.314 negustori ai Bucovinei, 444 erau români, 8.642 evrei și 1226 de alte etnii. În rândul patronilor din Bucovina, politica imperială a generat aceeași situație nefavorabilă românilor: dintr-un total de 5076 patroni, 4226 erau evrei, 591 de diverse alte etnii și doar 259 români³².

În fapt, deposedarea, pauperizarea românilor bucovineni, inferioritatea lor – în comparație cu situația materială a grupurilor alogene, coloniști sau imigranți, poate fi constatată în ajunul primului război mondial și din alte câteva exemple reprezentative. La 1774 – 1775, când au ocupat și anexat austriecii Bucovina, întreg pământul se afla în mâinile autohtonilor – pe care, la recensământul din 1777, generalul Spleny îi categorisea în 277 boieri, 142 boiernași, la care se adăugau domeniile mânăstirilor și loturile țărănești. În 1914 mai existau doar 10 mari proprietari funciari români, care stăpâneau 3,5% din pământul agricol al Bucovinei, restul aflându-se în cea mai mare parte în arendarea sau stăpânirea coloniștilor și emigranților. Fondul Bisericesc dispusese inițial, în 1783, de o suprafață de 105 mii pături din cele 190 mii pături cât avea întreaga Bucovină. Dar la 1900, acest uriaș “trust” al patrimoniului național mai stăpânea, în mod formal, numai 47 mii pături și întreaga această suprafață se afla în mâinile arendașilor evrei³³.

Implicațiile acestor transferuri în cadrul proprietății se concretizează și în alte situații de-a dreptul paradoxale. Fondul Bisericesc, care mai avea mai puțin de jumătate din patrimoniul agrosilvic inițial, arendase, în 1914, cele 25 de domenii ale sale după cum urmează: 19 domenii unor patroni evrei, patru la unii șvabi și austrieci, unul dintre domenii unui polonez și un singur domeniu – cel mai mic, sub raportul suprafeței – se afla dat în arendă unui locuitor român³⁴. Dintre arendași, mulți deveniseră proprietari. Așa se face că la cele 283 de biserici ortodoxe din Bucovina, Fondul Bisericesc era ctitor și patron la 99 de lăcașuri, românii la 38 și străinii la celelalte 156. Situația incredibilă la care s-a ajuns și care – după cunoștințele noastre nu se mai întâlnește în alte provincii – era aceea că, în regiunea dintre Prut și Nistru, 54 de biserici creștine ortodoxe aveau, în 1914, drept ctitori și patroni diverși proprietari sau arendași de religie mozaică; între aceștia, pe primul loc se situa familia Fischer, care deținea “calitatea” de ctitor și patron la 8 lăcașuri ortodoxe – în localitățile Ispas, Stănești de Jos, Babin, Borăuți, Chisălau, Prelipcea, Călinești-Cuparencu și Teodorești³⁵.

Acest transfer de proprietate din mâinile autohtonilor români în cele ale coloniștilor și imigranților – contrar opiniilor unor istorici austrieci și germani contemporani, care exemplifică Bucovina drept un “model” de conviețuire armonioasă, pluriethnică, multilingvistică și confesională – a generat, dimpotrivă, așa cum o probează documente de arhivă, o avalanșă de memorii, proteste, plângeri ale țăranilor români din numeroase sate. “E un păcat strigător la cer – scriau, în 1914, Consistoriului Ortodox din Cernăuți, țăranii din Clit-Arbore în frunte cu preotul Dumitru Furtună – că poporul duce lipsă și e lăsat pradă unor venetici, care au sosit aici, venind cine știe de unde, spre a

stoarce măduva din bieții țărani”³⁶. La 24 februarie 1914, țăranii de pe domeniul satului Sf. Ilie – dat în arendă lui Herman Fischer – scriu: “sărăcia nespusă, care i-a cuprins pe bieții creștini, îi silește pe mulți să-și caute scăparea în America, lăsând acasă femei și copii, în cea mai mare mizerie și disperare”. Relatarea nu conține o exagerare. În Cernăuți funcționau câteva birouri, care înlesneau emigrările peste ocean – printre cei doritori să plece se aflau atât țărani români, cât și ruteni³⁷. Țăranii din satul Voroneț se plâng că au ajuns “străini în propria lor țară, că nu-i chip nici să poată trăi și nici aduce lemne din pădurile Fondului religiosar”; gospodarii din Sadova, într-o plângere către mitropolitul Bucovinei precizează că funcționarii de la Fondul religiosar “în loc să lucre în folosul creștinilor pe la autoritățile mai înalte îi sprijină pe dușmanii nației, pe evrei, lipitorile satului”³⁸. Preotul din Solca scrie și el la Cernăuți în 1908 că “au sărăcit poporul ortodox din Solca, cu totul, încât a ajuns azi în niște bordeie pe cele dealuri, iar locurile cele mai mănoase de pe șes au intrat mai de-a rândul în mâinile crâșmarilor și funcționarilor evrei, străini și șireți”³⁹.

Un fenomen, cu consecințe dintre cele mai nefaste în lumea rurală, îl reprezintă și arendarea dreptului de propinație, de desfacere a băuturilor alcoolice, prin licitație, celor ce au mai mult capital și care în marea lor majoritate erau evrei. În 1909, de pildă, acest monopol îl dețineau Josef Fischer, unul dintre cei mai influenți oameni de afaceri din sistemul financiar-bancar⁴⁰ – și Solomon Rudich, patronul Fabricii de Spirt, Rom și Lichioruri din Rădăuți – care în 1902 producea peste jumătate din întreaga cantitate de băuturi alcoolice care se desfăcea în Bucovina și, totodată, exporta alcool, atât în unele țări europene, cât și pe continentul american⁴¹. Deținătorii acestui monopol subînchiriau cârciumarilor velnițe de rachiu sau – cum se numea în limbajul de epocă – “holerca”; la rândul lor, cârciumarii – scria istoricul Ion Nistor, martor și el al acestor stări de lucruri – “căutau, firește, să desfacă la consumatori cât mai mult rachiu pe care ei, de altfel, îl și mai amestecau cu apă, spre a realiza profituri cât mai mari. În scopul acesta, ei ademeneau lumea la cârciumă oferindu-i băuturi și pe datorie, de care țăranul scăpa numai rareori cu obrazul curat. Odată ce țăranul ajungea pe mâna cârciumarului, soarta gospodăriei sale era pecetluită, căci odată ce omul se îmbăta, nu mai ținea socoteală de ceea ce cârciumarul trecea în contul său – și acesta trecea cât voia. Pentru datoriile astfel contractate, gospodăria țăranului ajungea la licitație, vânzându-se pe rând lucrurile din casă, apoi vitele de muncă, pământul și, în cele din urmă, casa, țăranul ajungând pe drumuri cu femeie și copii. Nu era sat în care să nu se petreacă asemenea tragedii sociale, care, uneori sfârșesc prin acte de violență și crimă”⁴². Ziarul “Patria”, referindu-se la aceleași realități nefaste scria în 1909: “ne întrebăm: dacă mai există, undeva, sub soare, un alt neam mai blestemat de soartă decât suntem noi?”⁴³.

*

Față de politica împrumuturilor cămătărești și a vânzărilor silite practicate de sistemul financiar-bancar, de arendașii aflați în serviciul acestui angrenaj mafiot, elita românilor din Bucovina n-a rămas indiferentă. În ultimul deceniu al veacului al XIX-lea, s-a început și, apoi, a continuat, în primul deceniu al secolului XX, o largă și entuziastă mișcare de înființare a băncilor populare după sistemul Reiffeisen. La nivelul comunităților rurale și urbane, se creau bănci, cooperative sau însoțiri de credit care acordau o dobândă anuală medie de 6% la depunere și 7.5% la împrumuturi⁴⁴.

În fruntea acestei mișcări s-au aflat învățători, preoți, intelectuali din lumea satelor ca: Mihai Bendescu, Grigore Filimon, Constantin Morariu, Grigore Sârbu, Artenie Berariu, Leonida Bodnărescu etc. În 1893 lua ființă una dintre primele bănci populare sau însoțiri de credit și economie la Storojineț. În 1896 o alta se înființa la Câmpulung Moldovenesc. Apoi numărul lor crește într-un ritm impresionant: în 1898 – la Fundul Moldovei, Solca, Stroești, Horodnicul de Sus, Ropcea, Crasna; în 1900 – la Gălănești și Tereblecea; în 1901 – la Vicovul de Sus, Costâna, Șcheia, Stupca, Tișăuți, Bălăceana, Berchișești și Corlata; în 1902 – la Vatra Moldoviței, Vatra Dornei,

Pojorâta, Breaza, Vama, Valea Seacă, Stulpicani, Pârtești de Jos, Sfântu Ilie, Dânila, Iaslovăț, Pârâuți, Călinești, Stănești, Pătrăuți pe Suceava, Frătăuții Vechi, Poieni, Udești, Vicovul de Jos, Bosanci, Volovăț, Milișăuți, Calafindești; în 1903 – la Iacobeni, Valea Putnei, Lucăcești, Băișești, Crănicești, Putna, Mușenița, Straja, Oprișeni, Broscăuți, Ciudin, Iordănești, Budineț, Cireș, Cernaucu, Davideni, Noua Suliță, Voloca, Lehceni, Cuciur Mare etc.

Pentru a-i lămurii pe săteni să devină membri ai băncilor populare – care în unele localități practicau dobânzi minime, de 3,5% pentru depunători și 4,5% la împrumut, iar procentul băncilor sătești care acordau astfel de dobânzi scăzute era în creștere⁴⁵ – preotul Bendescu de la Crasna, județul Storjineț, a editat și difuzat gazeta “Țăranul”, care între anii 1904-1910 a oferit populației nevoiașе îndrumări și indemnuri utile, spre a se organiza și apăra împotriva cămătarilor⁴⁶. Un rol important, în luminarea și mobilizarea țăranilor și orașenilor cu venituri modeste, spre a se angaja și colabora în cadrul băncilor populare, l-a avut, în acești ani, și gazeta populară “Deșteptarea”, al cărei inițiator și coordonator, într-o primă etapă, între anii 1893-1894, a fost Constantin Morariu, fost secretar al Societății Academice Studențești “Arboroasa” – el însuși poet, ziarist, istoric, veritabil îndrumător cultural al generației sale. “Cum se zbate peștele pe uscat – scria “Deșteptarea” – așa am prins noi românii bucovineni a ne zbate în propria noastră țară: fiindcă, dacă am căuta între consilierii guvernământului țării, nu vom găsi nici un român, la fel și între consilierii Tribunalului Țării”⁴⁷. Gazeta nu ezita să scrie că “sub stăpânirea habsburgică s-a ajuns încât casele, livezile, ogoarele, moșiile noastre au ajuns să fie azi în stăpânirea ba pe la șvabi, ba pe la mazuri, ba pe la jidani”, iar “în târguri au pierit meșteșugarii și negustorii noștri”⁴⁸.

Ca urmare a sfaturilor și explicațiilor propagate de fruntași mișcării naționale, odată cu înființarea a numeroase bănci populare, s-au creat și cooperative agricole de producție, de consum și comerț.

În 1905, preotul Mihai Bendescu a convocat la Crasna un congres al reprezentanților acestor bănci populare, cooperative agricole, de consum și desfacere, la care a luat parte și fruntașul Partidului Național Liberal din Regatul României, I.G. Duca, ce deținea atunci și funcția de director al Casei Centrale a Cooperăției din București⁴⁹.

Mișcarea de înființare și dezvoltare a băncilor populare – ca expresie a reacției de apărare a populației nevoiașе, de la sate și orașe, în fața practicilor spoliatorii ale marilor bănci din capitala Bucovinei – a cuprins și s-a extins, deopotrivă, și în rândurile celorlalte naționalități. Astfel, după statisticile oficiale între anii 1907 și 1908, numărul cooperativelor de credit a evoluat după cum urmează⁵⁰:

anul	Numărul cooperativelor de credit			
	germane	românești	rutene	total
1907	62	119	138	329
1908	71	156	149	376

Odată cu sporirea numerică a băncilor populare, se simțea nevoia unei instituții centrale, coordonatoare. Aceasta cu atât mai mult cu cât Dieta Bucovinei a sprijinit înființarea băncilor populare, acordându-le credite cu o dobândă medie anuală de 4%⁵¹.

În 1903 s-a înființat, la Cernăuți, Centrala Însoririlor Economice Române. Scopul activității acesteia era de a mijloci și înlesni acordarea de credite, de-a închea și consolida legăturile cu însoirile sau băncile afiliate, de-a promova și generaliza experiența financiar-bancară.

În primii ani de activitate, Centrala Însoririlor Economice Române s-a afirmat foarte timid. Banca Țării îi deschisese un credit de 150.000 de coroane. Dar Centrala nu dispunea de un personal cu pregătire de specialitate corespunzătoare. De aceea, exista de la început perspectiva subordonării

Centralei – și odată cu ea și a întregii rețele a băncilor populare – de către Banca Țării și celelalte bănci mari și cu experiență. Din 1906, Centrala Însușirilor Economice Române, ajunsă sub conducerea dr. Florea Lupu, părea să prospere și să-și consolideze existența, ajungând la un capital de peste 4.000.000 de coroane⁵². În 1909, cele 156 de bănci populare românești din subordinea Centralei aveau 23.855 de membri la o populație românească de 273.254 locuitori⁵³. La aceasta se mai adăugau: nouă însușiri de comerț agricol și două însușiri de consum care aveau și câteva mii de membri⁵⁴.

Dar, primele semne ale crizei mișcării cooperatist bancare se vedeau încă la sfârșitul primului deceniu al secolului al XX-lea. Spre exemplu, una dintre însușirile de comerț, Prăvălia românească din Cernăuți înregistra într-un singur an un deficit de 15.000 de coroane. Cauzele? Așa cum se releva în analiza făcută în cadrul adunării generale a acestei unități, unii frunțași ai românilor bucovineni, în naivitatea și pornirea lor entuziastă au crezut că pot “să desrobească peste noapte națiunea română din mrejele negustorilor străini”; au fost create, într-un timp prea scurt, fără o bază de capital proprie, “prin toate unghiurile țării, filiale ale Prăvăliei românești” și acest fapt s-a dovedit – apreciau participanții – “o adevărată calamitate”. Singura concluzie de consolare era aceea că inițiatorii mișcării au dobândit experiență; soluția, care se impunea pentru români, era ca aceștia să-și formeze “un corp de tineri școliți în ale finanțelor și negustoriei” cu atât mai mult cu cât populația românească din Bucovina dispunea de “mărfuri bune și ieftine” pe care, deocamdată, continua să le ofere prăvăliilor conduse de străini și cu experiență. Conducătorii prăvăliei românești din Cernăuți conchideau că, deși încercarea lor a dat faliment, principalul câștig era acela că “trecutul ne-a învățat că nu mai avem nici un fel de motiv să ne încredem în străinii care au monopolizat la noi în țară mai tot comerțul, acest izvor nesecat de bunăstare și belșug”⁵⁵.

În ajunul primului război mondial și Centrala Însușirilor Economice Românești dădea faliment – prinsă în mrejele Băncii Țării și ale politicii oficiale, promovate de guvernământul Bucovinei – ceea ce compromitea “toată mișcarea atât de mult promițătoare”⁵⁶. La 25 noiembrie 1913 Centrala era obligată să cedeze Băncii Țării, printr-o plenipotență cu valoare juridică, toată averea de care dispunea – pentru recuperarea creditelor și dobânzilor acumulate – între valorile și bunurile cedate aflându-se: o moară mecanică în Cernăuți și moșiile de la Milișăuți și Pătrăuți⁵⁷, ipoteca ridicându-se la suma de 1,5 milioane coroane⁵⁸.

*

În concluzie, sistemul financiar bancar al Bucovinei se afla, în ajunul primului război mondial, aproape integral în mâinile unor elemente ale burgheziei alogene, compradore, evreiești și austriece îndeosebi, deservind interesele egoiste ale unei minorități puse în slujba statului și împărțind beneficiile cu acesta.

Ajunși în situația de minoritari în cadrul populației, românii bucovineni încercau cu o vădăcă îndârjire să se sustragă efectelor spoliatorii ale politicii cămătărești ale marilor bănci, creându-și în acest scop acele bănci populare după sistem Reiffeisen, care, însă au căzut în mod treptat și ele în mâinile rapace și devoratoare ale bancherilor. Dacă – așa cum releva Aristotel – “binele în politică este Justiția” și dacă “este just ceea ce, emanând de la toți, se răsfrânge asupra tuturor în mod egal” este limpede că și acest segment al politicii și istoriei Imperiului Habsburgic, sistemul financiar bancar al Bucovinei nu putea oferi un model și o bază pentru conviețuirea armonioasă plurietnolingvistică și confesională. Eliberarea Bucovinei de sub stăpânirea austriacă și unirea ei la statul român în 1918, era o soluție cerută și de realitățile injuste ale sistemului financiar bancar.

NOTE

1. Karl Marx, Fr. Engels, *Despre artă și literatură*, București, 1953, p. 49-58.
2. Ibidem, p. 52-53.
3. Dragoș Luchian, *Banca Mondială*, Editura Enciclopedică, București, 1992, p. 5.
4. Mihai Iacobescu, *Bucovina – "o Europă în miniatură?"*, în vol. *Naționa. și social în istoria românilor (Profesorului Gh. Platon la a 70-a aniversare)*, Istorie, tom XLII-XLIII, Supliment 1996-1997, Editura Universității "Al. I. Cuza", Iași, 1998, p. 149-161.
5. Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. II, Editura Enciclopedică, ediția a VIII-a, București, 1997, p. 550-551.
6. *Buchenland Huntertfuntzig Jahre deutschum in der Bukowina*, p. 165.
7. Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 216-221.
8. Idem, *A fost Bucovina de ieri un "model" al Europei de mâine?*, "Țara Fagilor", vol. VII, 1998, Cernăuți, 1998, p. 46-63.
9. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 302.
10. W. Messner, *Dem Kaindl-Archiv gewidmet vom Verfasser*, Henbach/Würtenberg, 1985, p. 16.
11. C. Daicoviciu, M. Constantinescu, *Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900-1918)*, Editura Academiei Române, București, 1964, p. 38, 40.
12. Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 561.
13. Bucur Tincu, *Contribuții la istoria căilor ferate din România. Idei și Probleme în perioada 1859-1860*, în "Studii", nr. 5, 1971, p. 952.
14. C. Botez, D. Urmă, I. Saizu, *Epopeea feroviară românească*, București, 1977, p. 76; *Averile bisericești din Bucovina*, București, 1939, p. 25; Victor Slăvescu, *Căi ferate, navigație fluvială și maritimă*, București, 1930, p. 225, 271-272.
15. Aurel Râșcanu, *Podurile și șoselele din Bucovina*, București, 1919, p. 19.
16. Josef Opletal, *Das Föstliche Transportwesen*, Wien, 1913, p. 21-29.
17. E. Guzman, *Bunurile Fondului Bisericesc*, f.a., p. 16.
18. Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 565.
19. Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 381.
20. Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (Arh. SRC), Isin Gronich, *Un album al Cernăuțiului*, Cernăuți, 1925, p. VII, 4-14.
21. C. Daicoviciu, M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 71; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 302.
22. Mihai Eminescu, *Răpirea Bucovinei*, antologie, prefață și note D. Vatamaniuc, Editura Saeculum, București, 1996, p. 30, 53.
23. Arh. SRC, *loc. cit.*, p. VII, 20-39.
24. *Mitteilungen des Statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina*, IX, Heft, Czernowitz, 1907, p. 24.
25. I.E. Torouțiu, *Români și clasa de intelectuali din Bucovina*, Cernăuți, 1911, p. 25.
26. Ibidem, p. 20.
27. W. Messner, *op. cit.*, p. 15-17.
28. Arh. SRC, *loc. cit.*, p. IV, 10-11.
29. Ibidem, p. IV, 18-21.
30. Ibidem, p. IV, 24-26.
31. I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 5.
32. Idem, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, p. 239, 302, 304, 402.

33. *Ibidem*, p. 410-429.
34. Aurel Onciul, *Moșiile Fondului Bisericesc*, "Patria", Cernăuți, 25 aprilie 1909.
35. Arh. SRC, *Șematismul Arhidiecezei Ortodoxe a Bucovinei*, Cernăuți, 1922, p. 5-55.
36. Idem, *Fond Mitropolie 320, opis 1*, dosar 1346, f. 98.
37. *Ibidem*, f. 106-108.
38. *Ibidem*, f. 1218.
39. *Ibidem*, f. 99.
40. "Patria", Cernăuți, 4 aprilie 1909, p. 1.
41. Arh. SRC, Isiu Gronich, *op. cit.*, VIII, 26-28.
42. Ion Nistor, *op. cit.*, p. 303-304.
43. "Patria", Cernăuți, 4 aprilie 1909, p. 1.
44. Mihai Bendevschi, *Organizarea cooperativă a creditului personal agricol în Bucovina*, în vol. *Românii din Bucovina*, Cernăuți, 1906, p. 129-140.
45. C. Daicoviciu, M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 72.
46. Ion Nistor, *op. cit.*, p. 304.
47. "Deșteptarea", Cernăuți, nr. 21/1893, p. 161.
48. Idem, nr. 6(1898, p. 45.
49. Ion Nistor, *op. cit.*, p. 304.
50. *Buchenland...*, p. 225.
51. Mihai Bendescu, *op. cit.*, p. 131.
52. "Patria", 25 februarie 1909, p. 1.
53. Ion Nistor, *op. cit.*, p. 312.
54. "Patria", 19 martie 1909, p. 1.
55. Idem, 1 mai 1909, p. 2.
56. Ion Nistor, *op. cit.*, p. 305.
57. Arh. SRC, Direcția Poliției, Fond 10, opis 1, dosar 975, f. 4 și 21; dosar 978, f. 17.